

WAAR WACHTEN WE OP?

Een nieuwe politiek-
maatschappelijke agendasetting,
Co-starring burgers en
overheden

een **ESSAY** van John Huige en Giep
Hagoort, conservatoren Cartesius Museum

JANUARI 2013

In het kort

Het wordt tijd dat de burger een plaats inneemt in nieuwe regionale arena's. De traditionele politiek slaagt er niet in om samen met de burgers tot agendasetting te komen. Hoe lang moet het nog duren voordat werkelijke politieke innovaties betekenis krijgen? In ons essay schetsen we de achtergronden van de politieke crisis en de noodzaak om tot veranderingen te komen. En we geven een concreet voorbeeld voor de aanpak van een nieuwe politieke transitiearena. We verspreiden dit essay op ruime schaal, via de oude en nieuwe media. We hopen dat het essay de lezer aanspreekt en dat deze ook zelf de vraag stelt: ja waar wachten we eigenlijk nog op?

Vragen over de politiek

Met de Kamerverkiezingen van 12 september 2012 achter de rug, de formatie afgekaart, de eerste begrotingsronden en mediastormen doorstaan, moeten we ons indringend de vraag stellen hoe de politiek zelf vernieuwd kan worden. Immers de primaire indruk is toch dat de afstand tussen de burgers en het politieke bedrijf niet wezenlijk kleiner is geworden.

Het gaat daarbij niet zozeer om de korte maar heftige opstand in de VVD-achterban tegen de inkomensafhankelijke zorgpremies. Veeleer begrijpen de burgers dat de broekriem moet worden aangehaald maar dat een aanspreekbaar perspectief ontbreekt nu opnieuw de werkloosheid toeneemt en het uitzicht op kansen op de arbeidsmarkt verder dalen.

Kortom: wat willen we met de politiek; wat verwachten we van de politiek en wat verwacht de politiek van de burger?

Het gevaar dreigt dat de politiek de komende vier jaar met een dichtgetimmerd regeerakkoord het exclusieve domein wordt van beroepspolitici en gestaald partijkader. Worden de middelen om de politiek anno nu nog te beïnvloeden bepaald door een goed ingestoken interview in de Telegraaf aan de ene kant en de organisatie van de [contrademocratie](#) aan de andere kant? Of, zijn er politieke innovaties denkbaar en mogelijk om de burger wezenlijk bij de politiek te betrekken zodat deze politiek door die betrokkenheid daadwerkelijk in meer democratische en inhoudelijke zin verandert? Er zijn vele methoden beschreven om de burger meer ruimte te geven om zelf de problemen op te lossen (rechtse varianten) of de overheid te zien als medespeler van de burger (een ambitie van links en het politieke midden). Duidelijk is in ieder geval dat we aan het begin van 2013 flink worstelen met de plaats van de burger in de politieke arena's.

In dit essay nemen we deze worsteling als vertrekpunt om uit te komen op een aanpak die de politiek werkelijk in handen geeft van

De term is van Pierre Rosanvallon en slaat op de organisatie van demonstraties, internetacties en andere protestvormen.

de burger en het politieke bedrijf als een essentieel sluitstuk ziet om veranderingen duurzaam te maken. Dat het fundamenteel anders kan, willen we in dit essay duidelijk maken. We verspreiden de tekst op grote schaal en hopen dat vele lezers zich in het essay herkennen en enthousiast willen bijdragen aan nieuwe vormen van politieke agendasetting.

Kern van het verhaal

HUIDIGE POLITIEK

- Topdown
- Gesloten circuits van agendavoering
- Burger wordt gehoord maar niet betrokken
- Handelen zonder een langetermijnvisie
- Maatschappelijk vraagstukken nauwelijks centraal
- Marginale vernieuwingen
- Traditionele media gericht op politieke buitenkant

INNOVATIES

- Interactiviteit
- Burgerbewegingen van onderop verbinden zich met politieke agenda
- Inhoud en betekenis maatschappelijke urgentiegebieden centraal stellen.
- Lerende omgevingen scheppen t.b.v. nieuwe kennis
- Regio als focus
- Creatieve industrie en nieuwe media als partner

In veel van de discussies wordt nagelaten de politiek zelf onderwerp van het debat te maken. Wat is politiek, wat willen we realiseren met politiek, met welke instrumenten, met wie? Intussen zitten we met een groot probleem want het politieke bedrijf zelf is de afgelopen 25 jaar nagenoeg niet vernieuwd. Voor de politiek is de burger een dossier: burgerinitiatieven, of een afdeling publiekscontacten. De burger is nog te vaak een 'lastige' actor waaraan (letterlijk) lippendienst bewezen wordt. Zelden wordt bedacht dat andere constructies mogelijk zijn die het democratische proces van relevante betekenissen voorzien zonder te hoeven vervallen in slogans als 'uw rechtsorde is de onze niet.' Nee de burger speelt nu niet een hoofdrol, mede omdat naar onze observaties de aanpak van maatschappelijke problemen gedomineerd wordt door een topdown beleidsagenda die gevoed wordt door een verouderd poldermodel: SER-advisering, WRR-advisering en gelegenheidsadviezen van 'bewezen' bestuurders uit het overbekende maar wel sleets wordende ons-kent-ons circuit.

De wetenschappelijke paradigma's waarop men zich baseert zijn sterk geïnspireerd door neoklassieke economische theorieën en de daarop gebaseerde neoliberale agenda waarin de 'markt' vrij baan moet hebben. Het resultaat van deze beleidsagenda is een streven naar permanente economische groei, want alleen daarmee blijft het 'systeem' in stand.

De dienstbaarheid aan belangwekkende maatschappelijke thematieken (zoals echte solidariteit) en dus vooral aan de burgers komt door deze eenzijdige agendasetting op de tweede plaats. En inderdaad de burger zelf speelt daarin niet een hoofdrol ondanks signalen ook uit de 'oude wereld' dat het eigenlijk anders moet (WRR rapport Vertrouwen in de burger, 2012). De solidaire burger zelf was ook achter de horizon verdwenen. Deze burger bleef slechts het ongenoegen ('het zijn allemaal zakkenvullers') en de angst ('onze veiligheid wordt bedreigd'). Anders dan Paul Frissen (in de Volkskrant van 23 november 2012) zien we in een dergelijke houding niet een burger die op bewuste wijze zijn standpunt ten beste geeft. Bij Frissen overheerst in de kern

een politieke romantiek. In de realiteit van alle dag waarin geen ruimte is voor een creatief burgerschap rest hem slechts het uiten van primaire onrustgevoelens.

De opbouw van het essay is als volgt. Allereerst gaan we dieper in op de hierboven aangestipte observaties (1). Vervolgens geven we de fundamenten aan van de transformatie die naar onze waarneming al enige tijd gaande is maar de 'oude wereld' nog niet heeft beroerd. We bespreken daarin enkele nieuwe concepten van democratisch overleg en agendasetting zoals deze in literatuur én praktijk zijn aangemeld en waarover internet ons effectief informeert (2). De volgende stap bestaat uit de schets van een mogelijke transitie-casestudy uitgaande van jongerenwerkloosheid en de manier waarop daarmee aan de slag gegaan kan worden. (3). Ook schetsen we voortbouwend op de casestudy een nieuwe regionale arena (4), gevolgd door enkele afsluitende opmerkingen over de wenselijkheid van een landelijke transitie-aanpak (5).

Alleen door dienstbaar te zijn aan bewegingen van onderop in combinatie met de eigen agenda kunnen politieke partijen (zonder populistisch te worden) - en bestuurders voortkomend uit die partijen - weer de maatschappelijke rol vervullen die ze nu kwijt geraakt zijn. Maar hun monopolistische mantel moeten ze dan wel definitief van zich afschudden. Een verlies dat ruimschoots wordt gecompenseerd door een op de toekomstgerichte agendasetting waarin de burgers effectief kunnen participeren. En in een tempo dat past in een alom gewenste duurzame wereld. En dat is vanuit democratisch oogpunt een geweldig winstpunt.

1. Schets bestaande situatie

De politiek wordt gedomineerd door landelijke en voornamelijk Haagse gebeurtenissen. Politici denken dat ze een belangrijke maatschappelijke rol vervullen (en dat is ook zo; althans dat zou zo moeten zijn), maar leven intussen in een wereld van dossiers, onwrikbare posities, pijnpunten en ander Haags leed.

Trouw wordt op maandag en vrijdag als er geen Kamervergaderingen zijn het land en de achterban bezocht. Slecht bij hoge uitzondering komt wat daar aangetroffen wordt ook op de agenda van de partij of van de Kamer. Iets uit de maatschappij op de kameragenda krijgen is een betaald specialisme geworden: lobbyisme. Burgers herkennen hun eigen situatie niet in de dossiertermen en keren zich af van de politiek. De vernieuwing van een deel van de Haagse establishment was om de burger te bedienen met de hem bekende taal uit het voetbalstadion, of erger. Het levert veel stemmen op, maar geen politieke veranderingen of besluiten die de werkelijkheid voor burgers verandert. Het is mede door toedoen van de vluchtige media vooral veel 'buitenkant'.

De vraag is dan ook of er niet sprake is van een soort spagaat. Aan de ene kant het politieke bedrijf (dat zich in de loop der jaren ook steeds meer is gaan organiseren als een echt bedrijf: het maakt politieke producten) dat zich zelf niet kan veranderen. Het politieke bedrijf, de dominante politieke partijen en hun wijze van opereren, vallen te kenmerken als een **zelfreferentieel systeem**. Dat wil zeggen het is een systeem waarin de actoren vooral handelen vanuit het eigen perspectief, de eigen relevantie en de zelf gepercipieerde werkelijkheid. Ondanks alle mooie woorden over innovatie door diverse regeringen wordt er niet geïnnoveerd in de eigen structuur. Alleen het nadruppelende kabinet Rutte (VVD CDA) diende in zijn nadagen nog **voorstellen** in voor een verkleining van Eerste en Tweede Kamer met een-derde. De motivering lijkt vooral ingegeven door populistische overwegingen, immers 'verkleining van het ambtenarenapparaat' is volstrekt onvoldoende als motivering. Ook de rechterlijke macht krijgt nu instructies van de minister van Veiligheid en Justitie mee om de zichtbaarheid in de samenleving te vergroten. Beide genoemde ontwikkelingen achten we bepaald geen bijdrage aan politieke vernieuwing; eerder is er sprake van politieke vernauwing. Aan de andere kant zijn burgers als individu of als losse associaties (al of niet georganiseerd in formele verbanden) van diverse belangen niet in staat om het politieke bedrijf en daarmee de statelijke wet- en regelgeving belangrijk te wijzigen. De geïndividualiseerde burger is (in zijn kerngezin) bezig met consumeren, carrière maken en een vitale oude dag realiseren. Burger en politiek samen waren (en zijn) ervan overtuigd dat de markt betere oplossingen zou geven voor maatschappelijke vraagstukken: openbaar vervoer, gezondheidszorg, kunst en cultuur, etc. **Paul Kalma** noemde dat de trivialisering van de politiek. Politiek die zijn eigen stoelpoten afzaagt. De reeds genoemde neoliberale agenda die hieraan ten grondslag ligt wordt in de **MEV+** (een duurzaam alternatief voor de jaarlijkse Macro Economische Verkenning van het CPB) als volgt bekritiseerd:

- *Privatisering van een zo groot mogelijk deel van de overheidstaken. De Parlementaire Onderzoekscommissie Privatisering/Verzelfstandiging Overheidsdiensten van de Eerste Kamer is in juni 2012 met haar publieke ondervragingen begonnen en uit de eerste mediaberichten blijkt hoe verblind men was door de neoliberale lichtbak.*
- *Deregulering is nog steeds een groot thema. Vooral de arbeidsmarkt moet "gedereguleerd" worden. Dat leidt niet tot verbetering. 'Flexibilisering van de arbeidsmarkt leidt volgens Alfred Kleinknecht niet tot meer werkgelegenheid. Het versterkt wel sociaaleconomische ongelijkheid. En het is slecht voor innovatie'.*
- *Het opleggen van vrijhandel aan alle nationale economieën, zonder onderscheid voor ontwikkelde of minder ontwikkelde economieën en markten.*
- *Zo veel mogelijk 'maatschappelijke diensten' worden gedefinieerd in producttermen en worden markten afgebakend om die diensten concurrerend te maken. De meest vergaande situaties op dit vlak zijn te zien (geweest) bij*

Zie publicaties van Willem Schinkel waarin veel aandacht voor dit fenomeen.

Inmiddels ingetrokken!

Paul Kalma, *Makke Schapen – Over Volgzame Burgers en Vluchtige Politiek*. Bert Bakker 2012.

Dic Biesta, Bart De Boer, John Huige en anderen, *Macro Economische Verkenning + Platform Duurzame en Solidaire Economie*, 2012.

gemeenten die hun maatschappelijke diensten als producten definiëren en de burgers als klanten. In de gezondheidszorg worden nog steeds pogingen ondernomen om te komen tot meer markten en meer concurrentie.

- *De financialisering (afhankelijkheid van het verweven complex van banken, verzekeringsmaatschappijen, andere financiële instellingen als pensioenfondsen, de promotie van 'volkskapitalisme') van de hele maatschappij is de ultieme zet om de burgers onder de tucht van het neoliberale denken te vangen.*
- *De doelstelling voor een kleinere overheid is een belangrijk onderdeel van de neoliberale agenda. Het is een soort kapstok waaraan door VVD, CDA en PVV zelfs het functioneren van de Tweede Kamer opgehangen werd en waarmee ingespeeld wordt op populistische anti-overheidsgevoelens".*

Wat we willen bereiken is dat (deze) wezenlijke kritiek door het politieke establishment niet wordt afgedaan als een 'rituele dans' die nu eenmaal opgevoerd moet worden. De heersende politici en de bestaande opinieleiders willen we de intellectuele denkkraft toewensen om werkelijk in te gaan op de kritieken en deze ter harte nemen in hun dagelijks denken en doen.

2. Nieuwe concepten democratisch overleg en agendasetting

De sterk ideologische inspiratie van het neoliberale marktdenken maakt dat oplossingen voor maatschappelijke problemen vaak niet optimaal zijn of zelf een sterk negatieve uitkomst hebben. Sommige problemen kan de markt ook niet oplossen, omdat deze te complex zijn, een te lange tijdshorizon hebben, of voor de markt onvoldoende profijtelijk zijn.

Dit complex lijkt heel erg op de situatie waarin we ons nu bevinden: grote financiële problemen, grote milieuvraagstukken, grote sociale vragen. Velen hebben de neiging om de overheid dan maar even de overheid te laten om zelf via *grass-roots-bewegingen* tot de noodzakelijke veranderingen te

komen in de richting van een duurzame en solidaire samenleving. Als deze maatschappelijke beweging maar genoeg 'gewicht' krijgt – zo wordt aangenomen – dan zal de overheid ook wel mee veranderen. Wij zijn nog op zoek naar goede historische voorbeelden van zo een verandering via democratische weg. Dat neemt niet weg dat we wél het enorme belang erkennen van een grote hoeveelheid initiatieven die vanuit de basis ontstaan in de sfeer van creativiteit, stadslandbouw, natuurprojecten, hernieuwbare energie en zeker ook van ondernemingen van diverse pluimage. Ze vormen een belangrijke golf die de samenleving langzaam kan optillen. Het grote goed is dat het gaat om bewuste en gemotiveerde burgers die het heft in eigen hand nemen. Maar we zien ook een onvoldoende doorwerking van deze basisacties naar structurele veranderingen die mede via de overheid een collectieve én duurzame meerwaarde kunnen krijgen. Ook gaat het veranderingsproces van onderop naar onze smaak te langzaam. Er is meer nodig en – wat ook van belang is – de urgentie groeit.

Bijdragen aan nieuwe concepten democratisch overleg:

- Meer horizontale sturing met innovatoren
- Nieuwe politieke ruimte organiseren
- Actoren geven gewenste veranderingen mede vorm
- Organiseer de politieke input van burgers
 - Toekomstkamers
 - Landelijk toegankelijke transitiearena's

We zoeken een horizontaler sturende én interactieve overheid. Alleen dan zijn de complexe en langdurige agenderingsprocessen mogelijk. [Jan Dirven en Derk Loorbach](#) – specialisten in de transitietheorie – formuleren het zo:

"De gangbare verticaal hiërarchische sturings- en besluitvormingsprocessen werken dan niet: hier zijn horizontale participatieve sturingsnetwerken vereist van vernieuwers/innovatoren uit bedrijven, instellingen, ngo's, overheden. Die zouden ook als zodanig georganiseerd moeten kunnen worden en daartoe de institutionele en organisatorische ruimte worden gegeven."

En voor wie denkt dat vernieuwende manieren louter van bovenaf kunnen worden afgekondigd ontmoet historicus [James Kennedy](#) als tegenligger wanneer hij opmerkt *"niet te geloven in een top-down benadering om de politieke participatie nieuw leven in te blazen. Het zijn vooral de burgers die het initiatief moeten nemen om de situatie in hun land te verbeteren. Er moeten meer politieke ruimtes komen waar de burgers wel aan hun trekken komen."* aldus Kennedy.

In diverse publicaties worden suggesties gedaan voor deze grotere institutionele en organisatorische ruimte. Een nieuw kiesstelsel wordt bepleit door [Wim Couwenberg](#). Zijn voorkeur gaat uit naar het Duitse systeem waarbij evenredige vertegenwoordiging gecombineerd wordt met een districtenstelsel. Belangrijker dan de herhaling van deze vaker geuite suggestie is echter zijn observatie dat het Nederlandse kiesstelsel ontworpen is (in 1917) in het streven naar *"...een zo zuiver mogelijke weerspiegeling in de volksvertegenwoordiging van de diverse geestelijke en politieke stromingen in de samenleving."* Anders gezegd: het paste in een samenleving die toen erg verzuild was. In de huidige meer complexe samenleving waar de traditionele zuilen geen dominante rol meer spelen is echte systeemverandering een noodzakelijke opgave om tot een duurzame samenleving te komen. Vanuit die noodzaak moeten we naar de politieke organisatie kijken. Echter de belangrijke maatschappelijke systemen zijn dermate verschillend qua belangen en actio-

Balans van de Leefomgeving,
2012, PBL Den Haag.

Wissenschaftlicher Beirat der Bundesregierung Globale Umweltveränderungen (we volgen verder de Engelse vertaling van het rapport); *World in Transition, A Social Contract for Sustainability.* Berlijn 2011.

Jan Dirven en Derk Loorbach,
<http://www.horizontalisering.nl>

In het Financieel Dagblad van
26 mei 2012.

Wim Couwenberg, *Nieuw kiesstelsel is nodig tegen de politieke implosie,*
NRC Handelsblad 22 mei 2012.

Zie de ASOM-tafels in: *Stad zoekt Boer*, John Huige (red.),
2006

ren dat er in de woorden van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) ... *"in de toekomst geen sprake kan zijn van een 'one-size-fits-all'-aanpak."* Er blijkt een noodzaak voor meer democratische vormen en voor de vraag die het PBL ook stelt: *"Onder welke voorwaarden worden de maatschappelijke actoren mobiel, en kunnen zij gewenste veranderingen zelf mede vormgeven?"* Met name de Duitse adviesraad over globale verandering, de [WBGU](#), geeft in zijn rapport: *World in Transition A Social Contract for Sustainability* veel voorbeelden voor een andere ruimte en voor méér ruimte voor horizontale (sturings)instrumenten. Ook in zijn analyse wordt gewezen op het groeiende misnoegen met de wijze waarop carrière- en partijpolitiek bedreven wordt, waardoor de bevolking in toenemende mate bereid is tot *grass-roots-acties*. En, zo wordt vervolgd: *"What is lacking is a citizenation (Tully 2009) of this commitment, i.e. its adequate consolidation and representation at a parliamentary level, or in other areas, to allow the productive input of this action on the part of the citizens."*

Tot de door de WBGU genoemde instrumenten behoren onder meer 'deliberatieve toekomstkamers' en vormen van kinderstemrecht. De *toekomstkamers*, waarvan de leden door het lot aangewezen worden, kunnen los van de politieke (partij)belangen adviezen geven over toekomstvragen die voor de traditionele partijen in 'locked-in' situaties onoplosbaar lijken. In Nederland is het idee een tijd ingevuld met een deliberatieve Derde Kamer. Bij de suggestie voor kinderstemrecht wordt verwezen naar de *Conventie voor de rechten van het kind* van de Verenigde Naties, waarbij in artikel 12 opgeroepen wordt om kinderen in de gelegenheid te stellen hun stem te laten horen in zaken die hun direct of indirect aangaan. Belangrijke systeemvragen als klimaatverandering zouden hier zeker onderdeel van uit kunnen maken. In de eerder aangehaalde MEV+ wordt onder meer gepleit voor opname van transitiedoelen in de grondwet en een constitutioneel hof dat ervoor waakt dat van deze doelen niet afgeweken wordt. Ook wordt bepleit de inrichting van een ... *"landelijke, transparante en toegankelijke transitiearena"*.

Bij het scheppen van voornamelijk horizontaal bepaalde publieke ruimtes is er een baaiert aan mogelijkheden te schetsen. We noemen er enkele die in onze ogen belangrijk zijn. De belangrijkste is in feite om met een aantal mensen aan de slag te gaan om een publiek doel te realiseren. Dat kan zijn een politiek debat in een politiek café, een vereniging of stichting om maatschappelijke doelen te realiseren zoals lokale hernieuwbare energie organiseren, of stadslandbouw bevorderen. Voorwaarde om het tot de publieke ruimte te rekenen is de open, transparante inrichting met de bedoeling om ook anderen erbij te betrekken. Diverse (digitale) enquetevormen zijn een ander veelgebruikt instrument (waarbij het nauw luistert hoe de vraagstelling is, hoe de samenstelling van de populatie is en wat met de resultaten gebeurt).

In de sfeer van de overheid – op meerdere niveaus – wordt ook gebruikt gemaakt van de mogelijkheid voor een burgerinitiatief, De Gemeente Almere kent zoiets als een politieke markt, waarbij alle burgers de mogelijkheid hebben om in 5 minuten hun 'kwestie' aan de orde te stellen. [Rondetafelbijeenkomsten](#) kunnen mits goed georganiseerd een belangrijk hulpmiddel zijn om maatschappelijke vraagstukken te agenderen.

Een van de belangrijkste onderdelen van transities vormt dit proces van agenderen. Agenderen geldt daarbij overigens zowel voor formeel democratische als voor nieuwe vormen van democratische deliberatie. In een eerdere notitie omschreven we:

Agenderen is een systematische en dynamische methode, met de volgende kenmerken:

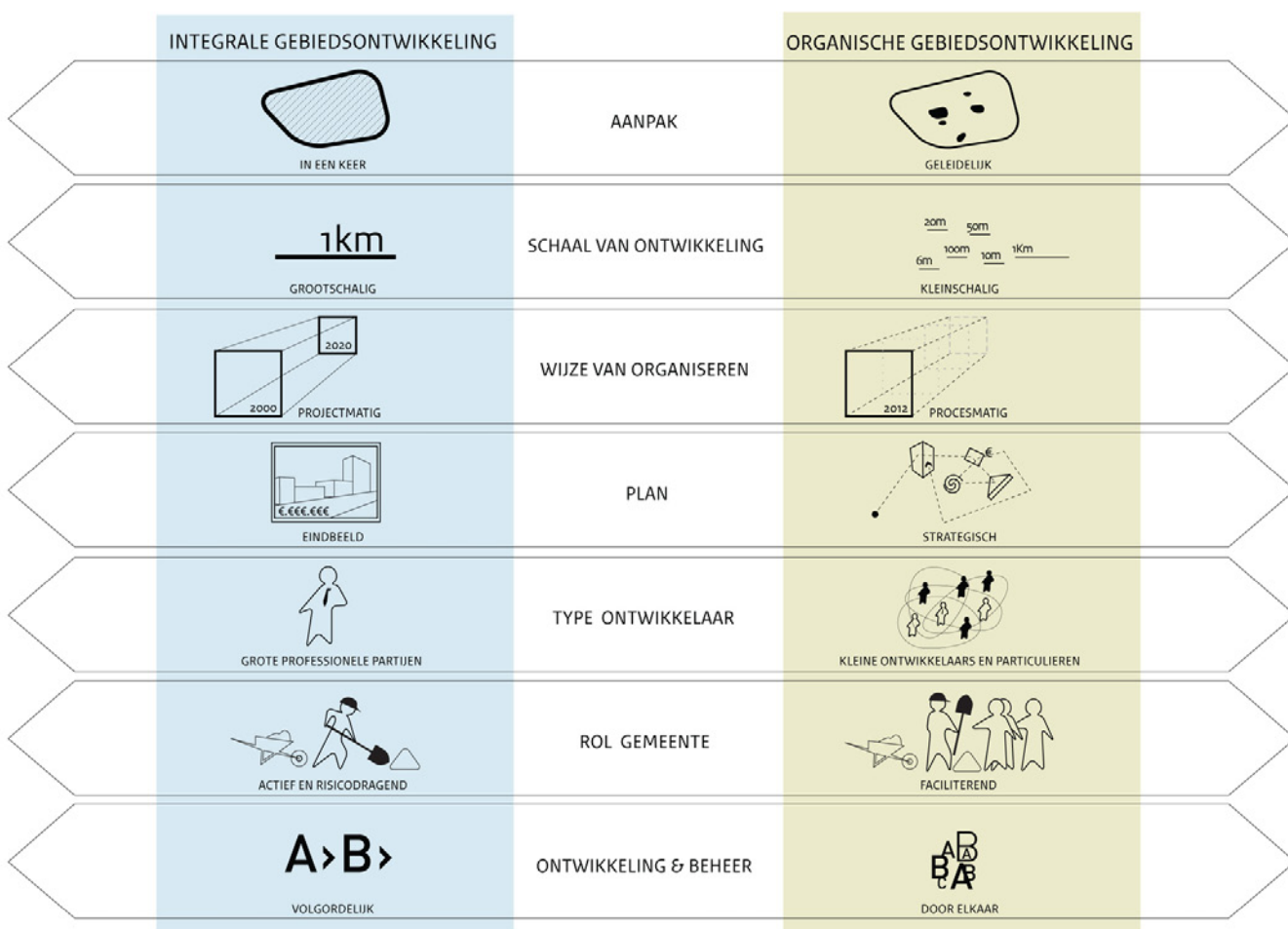
- Het benoemen van de politieke en maatschappelijke visies.
- De visies omzetten in veranderingstrajecten.
- Agenderen is een sturingsproces.
- Agenderen geeft voorstellen/ ideeën in onderlinge samenhang.
- Agenderen is een interactieve methode.
- Agenderen geldt als aanzet voor een [transitieagenda](#).

In een recent gepubliceerd rapport van het PBL wordt een met vele voorbeelden omgeven betoog gehouden voor een andere vorm van stedelijke ontwikkeling of gebiedsontwikkeling. "Een vorm van ontwikkeling waarbij initiatieven vanuit de samenleving voorop staan en waarbij de overheid veel meer een faciliterende en kaderstellende rol speelt."

We geven (in eigen woorden) de belangrijkste observaties hier weer:

- Kijk niet alleen naar het geheel, maar naar de samenstellende onderdelen;
- Ga uit van verschillende schaalgroottes;
- Een punt op de horizon formuleren in plaats van een vast einddoel;
- Flexibel organiseren;
- Alle belanghebbenden erbij betrekken;
- Overheden/Gemeenten zijn niet leidend maar faciliteren; en
- Ontwikkeling en beheer niet strikt scheiden.

De verschillen zijn beeldend weergegeven in bijgaand plaatje uit het genoemde rapport :

Uit een eerder door ons gepubliceerde notitie: *De Amsterdam Agenda voor Stad en Platteland*, 2009. Zie: http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/de_amsterdam_agenda_voor_stad_en_platteland.pdf

Vormgeven aan de spontane stad, PBL en Urhahn Urban Design, 2012

<http://horizontalisering.ning.com/profiles/blogs/interview-pieter-winsemius-over-wrr-rapport-vert-rouwen-in-burgers>

We vinden dit een mooi voorbeeld van decentrale ontwikkeling dat op meerdere terreinen (dus niet alleen gebiedsontwikkeling) goed bruikbaar is: regionaal georganiseerd, kleine schaal, flexibele aanpak waarbij veranderingen mogelijk zijn, een globale toekomstvisie (geen dicht getimmerd masterplan), ruimte voor verschillende soorten aanpak.

De drempels van Winsemius wegnemen:

- 1 Neem tijd voor een visie
- 2 Vorm en structuur volgen functie
- 3 Schep een open cultuur
- 4 Zorg voor rugdekking

Belangrijk, naast deze vernieuwende elementen, is ook het slechten van drempels. Geïnterviewd naar aanleiding van het eerder genoemde WRR-rapport somt Pieter Winsemius een viertal drempels die geslecht zouden kunnen worden: *De eerste* is dat de korte termijn dominant is over de lange termijn. Dan is er geen tijd en geen prioriteit om burgers bij beleid te betrekken.

De tweede is remmende structuren en systemen. Men zoekt oplossingen in structuren, zoals centralisatie van de politie, niet naar de oplossing van de echte problemen.

De derde drempel is cultuur, "the way we do things". Dat gaat over verschillende schurende logica's die zich uiten in verschillende taal, manieren van denken, waarheden en botsende werelden. Individueel verstaat men elkaar wel, maar collectief niet.

De vierde drempel is misschien wel de meest doorslaggevend: trekkers en verbinders moeten rugdekking vanuit hun organisatie of gemeenschap krijgen. Je mag je nek uitsteken en als het goed gaat krijg je een medaille.

Wat tenslotte van groot belang is, is dat (locale) overheden en samenwerkingsverbanden zich formeren als een Learning Labs (LL) waarin alle betrokkenen zich open opstellen en zich inzetten voor het verkrijgen van nieuwe kennis op basis van opgedane ervaringen. In een groot Europees stedelijk project CURE worden per samenwerkende steden een LL ingericht tezamen met stadsontwikkelaars, eigenaren van bedrijfsgebouwen, cultuur beleidsambtenaren en het Cultureel en Creatief MKB. Ook het project zelf wordt gezien als een gemeenschappelijk LL. Een voorbeeld van zo'n LL is de totstandkoming van het visiedocument *Amsterdam Metropolis 2030*. Onder supervisie van ASOM heeft een groep personen uit de regio Amsterdam vanuit intercultureel perspectief een toekomstgericht document opgesteld ten behoeve van de raadsverkiezing in 2014.

www.cure-web.eu

www.amsterdam2030.nl

3. Modelcasus Jongerenwerkloosheid

Als we deze uitgangspunten (schep nieuwe ruimte, breng innovatoren bij elkaar, regionaal georganiseerd, kleine schaal, flexibele aanpak, op basis van een globale toekomstvisie en slecht drempels in een perma-

nent lerende omgeving) toepassen op een maatschappelijk urgent vraagstuk dan levert dat het volgende beeld voor een door ons globaal beschreven casus.

Beschrijving van de casus:

Aanname: de werkloosheid onder jongeren/schoolverlaters wordt de komende jaren steeds groter. Nu al (november 2012) is de werkloosheid onder jongeren tussen 15 en 25 jaar 11,4 %. De werkloosheid onder de categorieën mbo-ers hbo-ers en academici is in 3 jaar tijd verdubbeld. De derde economische dip die in het derde kwartaal van 2012 geconstateerd werd, zal met het huidige bezuinigingsbeleid niet oplossen. Een vierde en een vijfde dip zijn niet uitgesloten, evenals het angstige toekomstbeeld van Spaanse of Griekse 'toestanden'. Deze sterk stijgende werkloosheid zonder uitzicht op werk dreigt een herhaling van de jaren 80 te worden. In deze periode raakte een flink deel van de generatie afstuderenden langdurig werkloos. Er werd gesproken van een verloren generatie. Voor werkloze jongeren ontstaat een bizarre situatie: zij worden verteld diploma's te halen, zich voor te bereiden op de kenniseconomie maar hun opgedane kennis blijft ongebruikt.

Niets doen is geen optie en het vraagstuk op een traditionele, top-down aanpak overlaten aan het politieke bedrijf is riskant gezien de problemen die hierboven zijn aangegeven. Om tot een innovatieve, systeemveranderende aanpak te komen geven we hiertoe enkele relevante urgentiegebieden die om een inzet van maatschappelijke arbeid en kennis vragen. We willen bij dit alles vermijden dat jongeren worden beziggehouden met onnutte bureaucratische projecten die slechts de schijn in zich hebben 'iets' tegen de jongerenwerkloosheid te doen maar in feite het systeem bevestigen.

Urgenties én kansen:

- 1 Leefbare steden
- 2 Regionale economie
- 3 Zorg en verpleging
- 4 Nieuwe maak- en reparatiebedrijven
- 5 Jong ondernemerschap

Vijf urgente gebieden:

- Leefbare steden, buurten en dorpen: leefbaarheid in combinatie met de noodzaak veerkracht te ontwikkelen om economische crises beter te kunnen weerstaan en om in die steden, buurten en wijken ook meer duurzaamheid te brengen, blijven een opgave van de eerste orde. We denken aan programma's rond isolatie van de bebouwde omgeving, andere manieren van voedselvoorziening, hernieuwbare energieopwekking, etc.
- Transformatie naar een duurzame regionale economie. Kortere ketens, sluiting van kringlopen (zie bijvoorbeeld de special over water van het tijdschrift Milieu, no 7 2012), regionale transportsystemen, ook hier energie, complementaire geld- en kredietsystemen.
- Zorg en verpleging is een groot maatschappelijk punt. Het is enorm duur, de kosten blijven stijgen en het aantal benodigde personeelsleden lijkt binnen enkele jaren niet meer beschikbaar. De kernvraag is: hoe valt een professionele zorg te combineren met maatschappelijke solidariteit?
- Nieuwe maak- en reparatiebedrijven kunnen voorzien in een grote behoefte. Lokaal technische producten maken en repareren is goed voor vermindering grondstoffenverbruik en transport. De kansen zijn er. Het ontbreekt nog aan goede technische opleidingen en vaklui.

- Jong ondernemerschap is aansprekend voor zeer velen. Vraag is hoe te starten in deze lastige tijden. Nieuw ondernemerschap gaat niet langer om snel geld verdienen, maar om creatief in een (digitaal) netwerk maatschappelijk verantwoorde zaken te scheppen.

Aanpak

We zetten onze aanpak uiteen in een vijftal punten. Ieder punt kan gezien worden als een illustratie hoe je een alternatieve agendasetting concreet kan vormgeven.

- 1) Binnen 3 tot 6 maanden na het afstuderen maakt een werkzoekende jongere een schets wat hij/zij wil en kan bereiken op een van de vijf genoemde urgentiegebieden (als er in de onderwijssituatie al een begin gemaakt kan worden met zo een schets is het natuurlijk nog beter). De schets wordt besproken in een eigen samengesteld panel van deskundigen.
- 2) De jongere maakt vervolgens een poster (een vereenvoudigd ondernemingsplan met nadruk op het vernieuwende, waardescheppende karakter). Een speciaal ontworpen website is gebaseerd op DIY (Do It Yourself) en bevat voorbeelden, cases en ervaringen van andere jongeren. Via de digitale gemeenschap steunen jongeren elkaar bij het maken van schets en poster. De site is in beginsel landelijk, maar moet zeker uitwerkingen krijgen naar regio's. Extra aandacht in het plan krijgt het permanent aanscherpen van kennis en competenties.
- 3) Per regio is er een aanspreekpunt voor startvragen. Regionaal wordt de poster bekeken (met heldere publieke (en flexibele) beoordelingscriteria) op haalbaarheid. Toetsingspunten zijn afgeleid van de vraag of een bijdrage geleverd wordt aan het oplossen / verbeteren van een van de vijf genoemde urgentiegebieden.
- 4) Elke geaccepteerde poster voorziet in een deal met een bedrijf, instelling of project met een formele leidinggevende (ruim gebruik makend van (pre)gepensioneerden). Voor startende ondernemers worden de deals gecreëerd in bedrijfsverzamelgebouwen en creatieve broedplaatsen.
- 5) Tegenover plaatsing staat een verdiend inkomen dat hoger is dan de bijstand. Plaatsing betreft minimaal 3 dagen per week: wel flexibel maar met enige structuur hetgeen jongeren nu door toedoen van allerlei losse (scharrel en grijze) baantjes missen. Maximale duur van 1 jaar tot 1 1/2 jaar.

Financiering

De financiering is in alle gevallen gemengd en hybride. Het kan een combinatie zijn van EU structuurfondsen, EU Sociaal Fonds, UWV (andere fondsen), Landelijke overheid (vooral bijdragen via belastingvoordelen), regionale/plaatselijke overheden (vooral via facilitering gebouw, opdrachten), regionale bedrijven/organisaties, crowdfunding, en bij jong ondernemerschap in toenemende zin de eigen bedrijfsvoering. Regionale banken kunnen bijdragen door vanuit hun maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) maatwerk in financiering te leveren. *In alle gevallen dient er uitdrukkelijk een eigen verantwoordelijkheid te zijn voor de overheid.*

Creatieve Industrie

Voor de creatieve industrie kan door zijn vitaliteit en creativiteit effectief bijdragen aan duurzame en ondernemende projecten. Broedplaatsen, clusters, creatieve zones en andere concentratieplekken van creatieve professionals zijn prima plaatsen om te dienen als voorbereidingsplek voor ideeënontwikkeling en plaatsing. Jongeren zien hoe binnen de creatieve industrie dynamiek ontwikkeld wordt en kunnen dit gebruiken als inspiratiebron. De eerste ervaringen van het Cartesius Museum zijn hoopgevend gebleken. Eén van de systeembrekkende interventies kan zijn door jongeren zelf het management van centra waar de deals worden gesloten met bedrijven en instellingen in handen te geven (opnieuw DIY!). Gedurende hun dealwerkzaamheden worden in overleg met het MBO, HBO en WO *Inspiration Days* gehouden om alert te blijven op de steeds wisselende arbeidsmarkt.

De schets van onze modelcasus is aanleiding geweest om in maart 2013 binnen het Cartesius Museum een seminar te houden tezamen met onder meer vertegenwoordigers van het MBO, HBO en WO.

4. Ingrediënten voor een nieuwe regionale arena

Met onze inleidende paragrafen en met de beschrijving van de modelcasus hiervoor willen we nu de ingrediënten voor een regionale arena aangeven. Naar onze observaties zijn de regio's de nieuwe kaders waarbinnen innovatieve politieke agendasetting samen met de burgers kan plaatsvinden. We begonnen met de noodzaak om te komen tot een andere hedendaagse politiek en hoe te komen tot een nieuwe politiek-maatschappelijke agendasetting met burgers in de hoofdrol.

De casus is bedoeld als illustratie voor een praktisch en maatschappelijk uiterst nuttig werk dat ook uitdrukkelijk rekening houdt met de jongere zelf. De kenmerken van deze arena zijn te verdelen in de volgende clusters:

1. Werk met een overzichtelijke schaal. Voor Zeeland is de provincie nog overzichtelijk, maar voor Amsterdam kan een

stadsdeel al een interessante schaal zijn. Ambitie, sociale samenhang, leiderschap en kansen voor innovaties zijn belangrijker dan formele grenzen.

2. Zoek een samenwerkingsbasis voor alle partijen die betrokken moeten zijn om de arena kansrijk te maken. Zoek vooral naar innovatoren.
3. Veerkracht, lokale aanpak van duurzaamheid, de mogelijkheid ketens te sluiten zijn richtinggevende inhoudelijke thema's.
4. Pak het traject aan als een begintraject voor een regionale transitie met als kernmomenten: probleembeschrijving en visie op de toekomst, agendering en beschrijving van de af te leggen weg, experimenten, monitoren en leren.
5. Heb voldoende aandacht voor de wat we noemen de 'Drempels van Winsemius'.
6. Verdeel op creatieve wijze de aanloopkosten als startpunt voor een nieuw Business Model.
7. De samenwerking tussen burgers, organisaties, bedrijven en verschillende overheden is gebaseerd op verschillende en herkenbare rollen. De landelijke overheid bijvoorbeeld is belangrijk omdat regionale projecten kunnen bijdragen aan nationale werkgelegenheidsdoelstellingen maar ook omdat landelijke belastingregels en andere regelgeving in het geding kunnen zijn.
8. Gebruik de regionale kracht van de creatieve professionals en van het onderwijs.

De regionale arena:

- 1 Kies een overzichtelijke schaal
- 2 Een samenwerkingsbasis met innovatoren
- 3 Richtinggevende thema's kiezen
- 4 Van begin naar regionale transitie
- 5 Aandacht voor de drempels van Winsemius
- 6 Verdeel aanloopkosten creatief
- 7 Zorg voor herkenbare rollen
- 8 Gebruik regionale kracht onderwijs en creatieven.

5. Nieuwe coalities overheid en burgers

De noodzaak voor de overheid om een langetermijnvisie te formuleren dringt zich steeds meer op. Naast veel wetenschappers dringen ook de sociale partners in de SER daarop aan. In het SER-advies van 16 november 2012: *Naar een Energieakkoord voor duurzame groei* wordt dit als volgt geformuleerd: "Dit akkoord beoogt de uiteenlopende belangen van de vele stakeholders te overbruggen en te verbinden. Dit gebeurt in de wetenschap dat in een langetermijnperspectief het gezamenlijke belang ver uitstijgt boven de deelbelangen van afzonderlijke belanghebbenden". Op dit terrein ligt het scheppen van nieuwe ruimtes waar overheid / overheden en burgers als eerste voor de hand. In hoeverre deze nieuwe ruimtes een institutionele basis moeten hebben zal nader bepaald moeten worden.

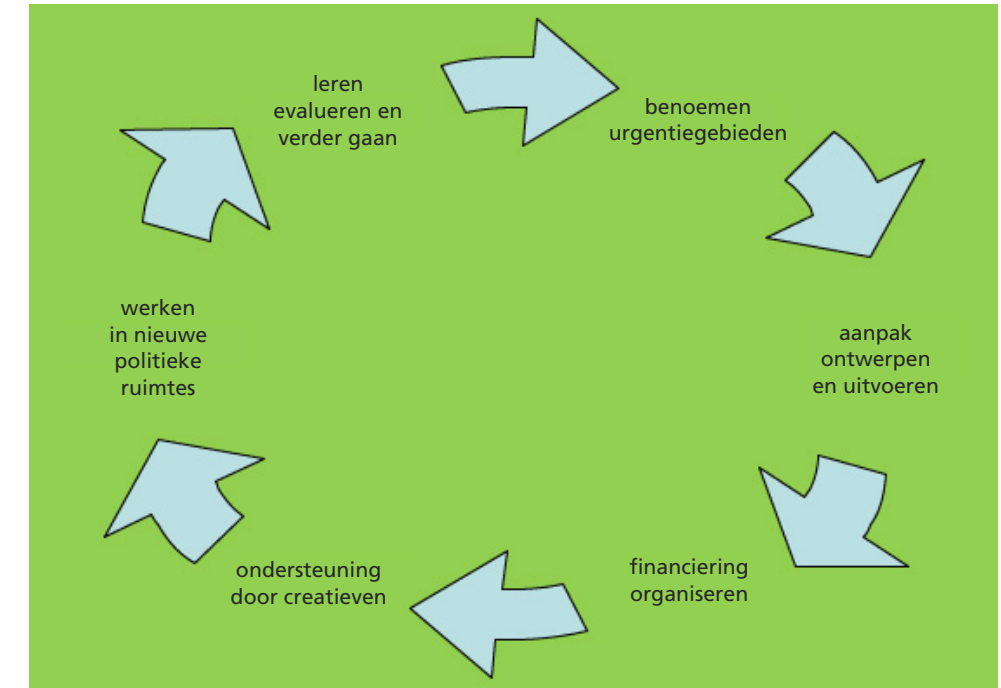
Nederland in transitie moet georganiseerd worden. We kennen al een heel scala aan onderzoeksinstituten, ondersteunende organisaties, actieorganisaties en actieve NGO's. De verantwoordelijkheid tot het scheppen van nieuwe ruimten wordt in het regeerakkoord niet genomen. Toch vermeldt het hoofdstuk *Duurzaam groeien* naast het veilig stellen van onze internationale concurrentiepositie ook passages over:

- Duurzame economie en groene groei;
- Het voor de toekomst veilig stellen van ecologisch evenwicht;
- Het streven naar een circulaire economie;
- Duurzame energieopwekking en energiebesparing.

Voldoende materiaal zouden we denken om óók vanuit de landelijke overheid initiatieven te nemen voor debat over de inrichting van een landelijke transitiearena. Daarin zouden wetenschap, ondernemingen, NGO's en gewone burgers mee kunnen denken over een beginvisie en een startagenda voor *Nederland in transitie*. Wellicht is het ook een perspectiefvol alternatief voor het huidige topsectorenbeleid ten behoeve van een innovatieve economie dat nu vanuit het bedrijfsleven en de wetenschap steeds meer onder vuur ligt. Daarbij is het gewenst dat er nieuwe regionale ruimtes gecreëerd worden. Deze kunnen veel praktischer aan de gang met regionale innovaties en het aandragen van bouwstenen voor een regionale economie. Ook hier in coalities van burgers en overheden en ook hier de formulering van visies en het maken van agenda's.

Naast het verminderen van de regeldruk die ook in het regeerakkoord genoemd staat is vooral het toestaan en actief bevorderen van experimenten door de overheden belangrijk. Als overheden en burgers wederzijds elkaars belang en rol respecteren en bevorderen dan zal er weer energie komen in de hedendaagse politiek. Wie wint de eerste regiotransitieprijs?

Schematisch zou dit proces er als volgt kunnen uitzien:

Tenslotte kunnen we slechts één vraag bedenken dat als een passend slot van ons essay kan gelden: **Waar wachten we op?**

Januari 2013

John Huige is adviseur duurzaamheid en veerkracht. John publiceert, adviseert en houdt inleidingen over deze onderwerpen en werkt onder meer in het Platform voor een duurzame en solidaire economie met anderen aan verdieping en verspreiding van deze ideeën.

johnhuige@planet.nl

Giep Hagoort is cultureel ondernemer en founder-dean van de Amsterdam School of Management (ASOM). Tevens is Giep hoogleraar kunst en economie aan de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht/Universiteit Utrecht.

giephagoort@asom.org

Beide schrijvers zijn als conservator betrokken bij het in 2012 van start gegane Cartesius Museum te Utrecht. In hun essay zijn sporen terug te vinden van hun *Openbare Lessen* die zij voor het nieuwe museum gehouden hebben (www.cartesiusmuseum.nl).

Vormgeving: Erik Uitenbogaard (BNO)

